

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В УМОВАХ ІМПОРТОЗАЛЕЖНОСТІ ВНУТРІШНЬОГО ТОВАРНОГО РИНКУ

Венцковський Дмитро Юрійович,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

У статті розглядаються питання розроблення стратегічних орієнтирів і практичних рекомендацій щодо державної політики забезпечення національних інтересів в умовах імпортозалежності внутрішнього товарного ринку.

Доведено, що перспективи відновлення та подальшого розвитку внутрішнього товарного ринку України залежатимуть від можливостей держави проводити послідовну системну політику макроекономічної та макрофінансової стабілізації. Визначено чинники, які сприятимуть активізації споживання на внутрішньому товарному ринку України. Для підвищення результативності державної політики щодо забезпечення національних інтересів важливо дотримуватися стратегічних орієнтирів зниження імпортозалежності внутрішнього товарного ринку, серед яких: усебічне використання чинників природної конкурентоспроможності, детінізація внутрішнього товарного ринку, обмеження імпортозалежності через реалізацію політики «адекватного імпортозаміщення», відхід від концепції використання дешевої робочої сили як чинника конкурентоспроможності, забезпечення ефективної системи регулювання природних монополій, посилення антимонопольного регулювання у видах економічної діяльності із високим рівнем імпортозалежності, регуляторна лібералізація тощо.

Ключові слова: економічна безпека держави, імпортозалежність, внутрішній ринок, національні інтереси.

Ventskovskyy Dmytro

PROVIDING NATIONAL INTERESTS IN TERMS OF IMPORT DEPENDENCE OF DOMESTIC COMMODITY MARKET

The article is to develop strategic guidance and practical recommendations for public policy to ensure national interests in terms of import dependence of domestic commodity market.

Prospects for recovery and development of the domestic commodity market of Ukraine will depend on the capacity of the state to conduct consistent and systematic policy of macroeconomic and macro-financial stabilization. Systematized the factors that contribute to enhance and constrain consumption in the domestic commodity market of Ukraine. To improve the efficiency of state policy on national interests important to follow strategic guidelines to reduce dependence on imports of domestic commodity market: full use of factors of competitiveness, legalization of domestic commodity market, limit dependence on imports through the implementation of the policy of “adequate import substitution”, departure from the concept of using cheap labor as a factor of competitiveness, ensuring effective regulation of monopolies, strengthening antitrust regulation of economic activities with a high level of dependence on imports, regulatory liberalization etc.

Keywords: economic security of the state, dependence on imports, domestic market, national interests.

Соціально-економічний розвиток України відбувається у складних умовах пошуку прийнятних шляхів подолання економічної кризи, зовнішньої агресії та збереження несприятливої зовнішньої кон'юнктури. Як наслідок, в умовах безальтернативного нарощування видатків на сектор безпеки та активізації деструктивних чинників гібридної агресії економічне зростання забезпечити не вдалося [7, с. 245]. Кризі внутрішнього товарного ринку в 2014–2015 рр. практично не протиставлялися державні контрзаходи. Це спричинило ефект «подвійного провалу» економічної динаміки, що, за підрахунками, трапляється принаймні в половині спроб післякризового відновлення [1; 2]. На подальше погіршення ключових макропоказників повною мірою вплинуло вичерпання «запасу міцності» докризового періоду.

При реалізації обвальної девальвації [5, с. 72], критично недооціненою стала імпортозалежність передусім національних виробників, мультиплікативні втрати яких збільшилися внаслідок різкого здорожчання імпортованих комплектуючих і сировини, перерахунку боргового тягаря, номінованого у валюті, та різкого зниження платоспроможного попиту. *Залишаючись у переважній більшості експортоорієнтованими на збут продукції, при цьому сировинно й технологічно імпортозалежними* [6, с. 230], національні виробники виявилися неспроможними скористатись «вікном можливостей» на внутрішньому ринку. У результаті саме вітчизняні виробники зазнали найбільших втрат у період розгортання кризи. Перші ознаки поступової макроекономічної стабілізації дотепер не мають стійкого підґрунтя, підтвердженням чого є подальші песимістичні оцінки відновлення вітчизняної економіки з боку міжнародних інституцій [20].

Метою статті є розроблення стратегічних орієнтирів і практичних рекомендацій щодо державної політики забезпечення національних інтересів в умовах імпортозалежності внутрішнього товарного ринку.

У контексті розвитку внутрішнього товарного ринку ключовими наслідками масштабної економічної кризи стали:

1. Суттєве звуження ролі й місця України у світовій економіці. У 2015–2016 рр. частка вітчизняного ВВП у світовому скоротилася вдвічі до 0,12 %, та у 2,5 раза відповідно до рівня 2008 р. [3].

2. Значне скорочення частки України у формуванні світового експорту. Скорочення масштабів української економіки супроводжувалося драматичним зниженням її експортного потенціалу. За підсумками 2016 р. товарний експорт України знизив частку у світовому експорті до 0,23 %, що у 1,5 раза менше за показники 2013 р.

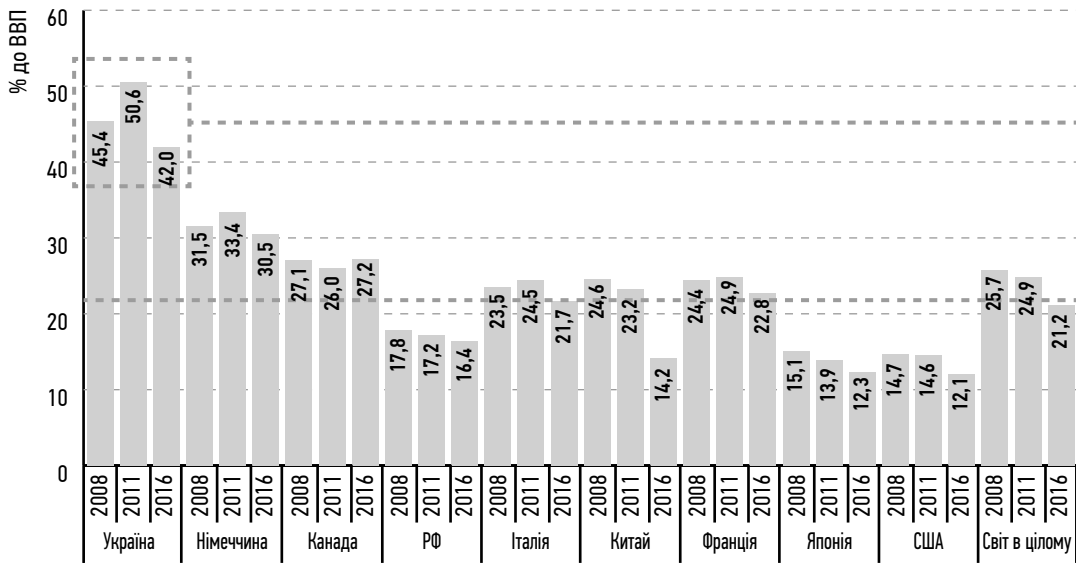
3. Скорочення можливостей споживання імпортованих товарів. Падіння експорту дзеркально позначилося на можливості споживання імпортованих товарів, відтак частка вітчизняного імпорту у світовому скоротилася до 0,23 % у 2015 р. (0,25 % у 2016 р.), що практично вдвічі менше за рівень 2011–2013 рр. та в 2,3 раза менше за рівень 2008 р. Упродовж багатьох років **в Україні формувалася модель споживання нетто-імпортера**, про що свідчить суттєве переважання частки участі українського внутрішнього товарного ринку у споживанні світового імпорту (у понад 1,2 раза). Агресивна експансія товарного імпорту, підсилена відносно дешевими фінансовими кредитними ресурсами, сприяла докорінній деформації вітчизняного товарного ринку в частині занепаду основних виробництв і критичного накопичення дефіциту торговельного балансу (–9,9 % до ВВП – у 2008 р., –9,0 % до ВВП – у 2012 р. тощо). Лише внаслідок глибоких економічних потрясінь у 2014–2016 рр. намітилося вирівнювання імпортованих прагнень із експортними можливостями.

4. Утримання невинувато високого рівня відкритості за імпортом. Імпортна квота для України у 2 раза перевищує середньосвітовий рівень і в рази більша за показники ключових торговельних партнерів (рис. 1). За підсумками 2016 р. цей показник склав 42 %.

Обсяги товарного імпорту в окремі роки перевищували половину ВВП країни. Щоб покрити такий рівень попиту на внутрішньому ринку, валютний ринок мав лише на ці потреби перерозподіляти в різні роки до 83,2 млрд дол. США (за даними 2012 р.). Зважаючи на те, що такий рівень відкритості економіки за імпортом не забезпечується гарантованою реалізацією експортного потенціалу, **то мова йде про критичний стан економічної безпеки держави у зовнішньоторговельній сфері, і зокрема на внутрішньому товарному ринку.**

Внутрішній товарний ринок України, що гостро реагує на макроекономічні стрибки та кризові тенденції ринкової інфраструктури, є відображенням загальної економічної динаміки та ділової активності.

Рис. 1. Рівень відкритості економік окремих країн за імпортом (імпортна квота) у 2008–2016 рр., у % до ВВП

Джерело: розраховано автором за [3].

Серед ключових тенденцій розвитку внутрішнього товарного ринку України слід відзначити такі:

1. **Подальше згортання товарної пропозиції (місткості) на внутрішньому товарному ринку України.** Від’ємна динаміка цього ключового індикатора в 2015 р. підтвердила системність підґрунтя різкого спаду 2014 р., завдяки чому утворено ефект «подвійного провалу». Місткість внутрішнього товарного ринку в 2015 р. (100,3 млрд дол. США) «відкотилася» практично до рівня 2005 р. [18; 19]. Оцінювання динаміки розвитку внутрішнього товарного ринку в довгостроковому періоді уможливило визначити «стелю» його місткості в межах 209,9–217,6 млрд дол. США, що досягалася у 2008, 2011–2013 рр. Формування «циклів» зростання місткості внутрішнього товарного ринку (2004–2008 рр. та 2009–2011 рр.) відображає реставраційну економічну політику держави, за якої відновлення росту досягалося шляхом часткової нейтралізації «токсичних» активів банківської системи та стимулюванням відновлення споживчого кредитування на тлі відносної стабілізації макроекономічного та макрофінансового середовища (прикладом є проходження пікового спаду в 2009 р.). Слід відзначити, що саме **«реставрація» моделі внутрішнього ринку в 2011–2013 рр. до параметрів 2008 р. критично позначилася на загостренні проблем імпортозалежності внутрішнього ринку.** Цьому повною мірою сприяли: формальність підходів до стимулювання й розвитку вітчизняного виробництва товарів, швидка адаптація імпортерів до нових валютних

умов та подальша акумуляція надмірної ліквідності у фінансовому секторі тощо.

2. **Згортання виручки національних виробників та імпортерів за всіма видами економічної діяльності.** Теперішній спад ключових індикаторів внутрішнього товарного ринку охопив усі без винятку види економічної діяльності. Вітчизняний внутрішній ринок переживає найглибшу за останні понад 20 років кризу. Українські виробники в 2014–2015 рр. у середньому втратили понад 53,9 % виручки від реалізації продукції на внутрішньому ринку. Скоротивши в 2015 р. виручку на 64,8 %, вітчизняне машинобудування за два роки на 88,5 % знизило виручку на внутрішньому ринку, що поставило практично цілу галузь на межу існування. Високими темпами втрачали можливості формування виручки вітчизняні металурги, для яких внутрішній ринок звужився на 61,7 % за два роки, зокрема у 2015 р. – на 31,8 %.

Загалом у 2014–2015 рр. кумулятивних втрат виручки від реалізації на внутрішньому товарному ринку зазнали нафтопереробна (–46,3 %), фармацевтична (–39,3 %), хімічна (–45,6 %) вітчизняні галузі промисловості. Скорочення платоспроможності споживачів, відтак накопичення відкладеного попиту, також позначилося на результатах діяльності сільгоспвиробників (–41,6 % у 2014–2015 рр.) та харчової промисловості (–54,4 %). Це навіть при тому, що ці види економічної діяльності користуються усталеним

попитом на внутрішньому ринку, який, у свою чергу, у цих сегментах товарів є одним із найменш імпортозалежних.

З огляду на необхідність досягнення стратегічних інтересів обмеження імпортозалежності внутрішнього товарного ринку, трикратна корекція валютного курсу тимчасово вивела з внутрішнього товарного ринку більшість імпортерів, для яких зниження виручки в середньому за два роки становило 52 %.

3. Збільшення можливостей національних виробників до потенційного покриття попиту на внутрішньому товарному ринку. Згідно з підсумками 2014–2015 рр. національні виробники вперше за багато років продемонстрували можливість повного потенційного покриття попиту на внутрішньому ринку (у ці роки коефіцієнт потенційного покриття національними виробниками потреб внутрішнього ринку склав 101,0 та 101,6 відповідно) (рис. 2). Таким чином, зроблено перші кроки до усунення дефіцитної моделі внутрішнього товарного ринку України, адже тривалий час навіть за умов стовідсоткової реалізації власної продукції на внутрішньому ринку вітчизняні виробники не здатні були б покрити всі потреби.

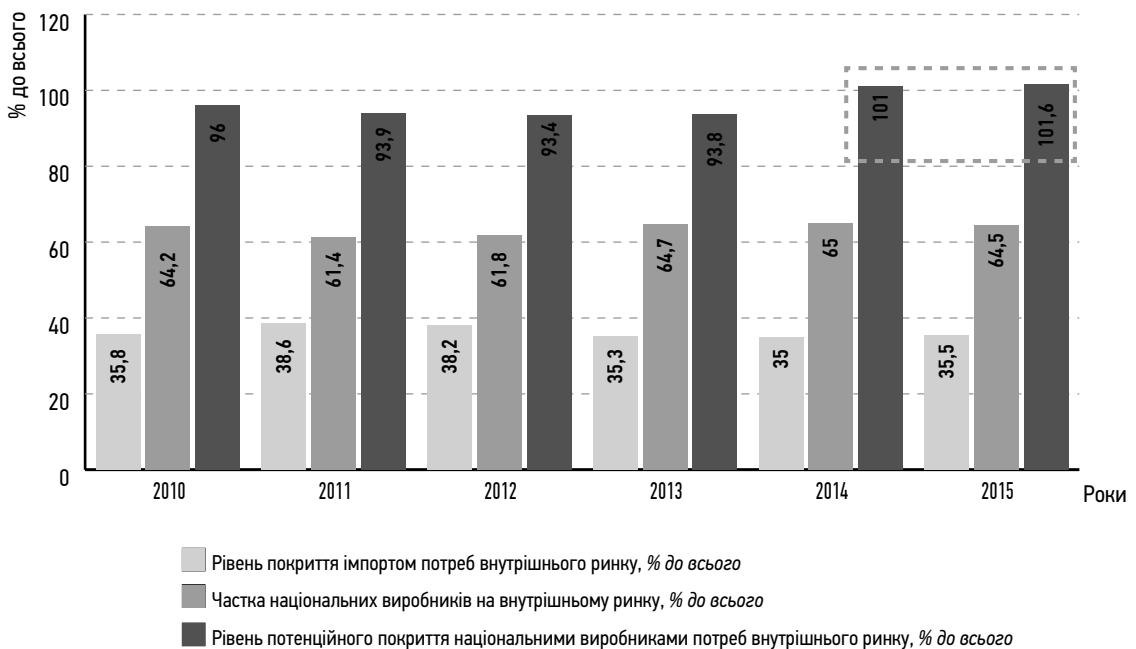
Водночас конкурентний розподіл на внутрішньому ринку між національними виробниками

та імпортерами дотепер не відображає принципових змін. Безумовно, до позитивних тенденцій слід віднести збільшення фактичної частки вітчизняних виробників на внутрішньому ринку до 64,5–65,0 % у 2014–2015 рр. (проти 61,4–61,8 % – у 2011–2012 рр.) та відповідно зниження частки імпортерів до 35,0–35,5 % (проти 38,2–38,6 % відповідно).

4. Збереження значного розриву в покритті експортом імпорту у вартісних та фізичних обсягах. Безумовним досягненням у контексті зміцнення економічної безпеки держави стало утримання значень коефіцієнта покриття експортом імпорту у вартісних обсягах на рівні 1,04 у 2015 р., що сталося завдяки посиленню додатних змін 2014 р. (уперше за 10 років значення індикатора перевищило 1). Водночас зберігається гостра проблема відсутності цінового паритету в зовнішньоторговельному обміні та на внутрішньому товарному ринку. Національні виробники продукують значний обсяг експортоорієнтованих товарів із низьким рівнем доданої вартості, відтак значення коефіцієнта покриття експортом імпорту у фізичних обсягах зберігається на надвисокому рівні (у 2015 р. – 2,77).

У той же час на внутрішньому ринку споживчий попит генерує потреби на товари з високим рівнем доданої вартості, що задовольняється імпор-

Рис. 2. Покриття потреб внутрішнього товарного ринку України національними виробниками та імпортерами, %

терами, а значення коефіцієнта покриття експортом вартості однієї умовної тонни імпорту перебуває на наднизькому рівні (у 2015 р. – 0,38).

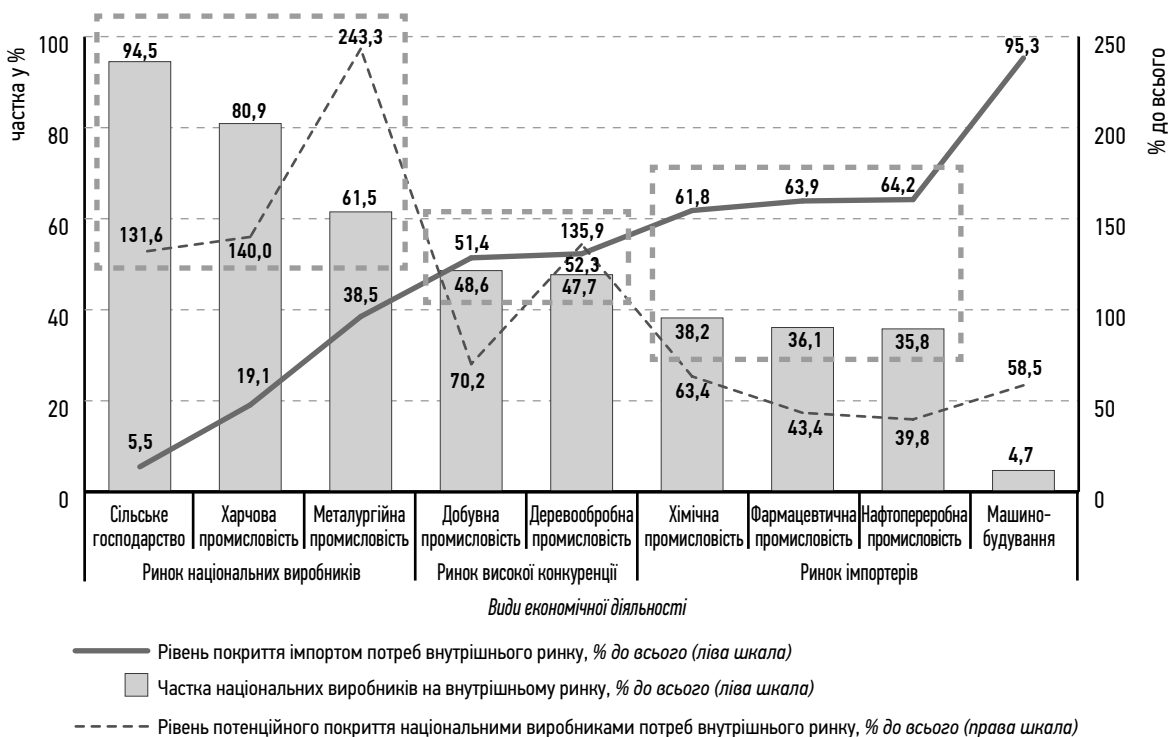
5. Збереження високого рівня імпортозалежності внутрішнього ринку у видах економічної діяльності з високим рівнем доданої вартості. Володіючи високим запасом потенційного покриття, національні виробники утримують домінуючі позиції на внутрішньому товарному ринку в сегментах сільськогосподарської продукції (частка імпортерів лише 5,5 %), харчової промисловості (імпортери забезпечують 19,1 % потреб відповідної продукції) та металургії (через технологічну відсталість і поширення цінових змов імпортери досягають частки 38,5 % при тому, що вітчизняні металурги виробляють продукції в 2,5 раза більше, ніж місткість внутрішнього ринку в цьому сегменті) (рис.3).

Висококонкурентне середовище із досить високими показниками імпортозалежності на внутрішньому товарному ринку сформовано у сегментах добувної галузі (імпортери забезпечують 51,4 % потреб при вітчизняних потенційних можливостях на рівні 70,2 %) та деревопереробної (через гострий дефіцит технологій вітчизняні

виробники не можуть реалізовувати потенційні можливості, відтак імпортери, які забезпечують 52,3 % внутрішніх потреб у відповідних товарах, нав'язали жорстку конкурентну боротьбу).

Найбільш імпортозалежним внутрішній ринок України є у видах економічної діяльності з високим рівнем доданої вартості. Причому небезпечним є те, що в Україні просто відсутні виробничі й технологічні можливості протистояти імпортерам за більшістю номенклатури. Зокрема, внутрішній попит на товари хімічної промисловості вітчизняним виробникам вдається забезпечувати лише на 38,2 % (при потенційному рівні 63,4 %). Вітчизняна фармацевтична (частка на внутрішньому ринку – 36,1 % при потенційному рівні 43,4 %) та нафтопереробна (35,8 % та 39,8 % відповідно) галузі промисловості, навіть за умов залучення практично всіх доступних потужностей, здатні забезпечувати внутрішній попит лише трохи більше ніж на третину. За іншими товарними позиціями Україна повністю залежна від імпортерів. І, зрештою, найвищий рівень імпортозалежності на внутрішньому товарному ринку сформовано у продукції машинобудування (95,3 % попиту контролюється імпортерами).

Рис. 3. Конкурентний розподіл внутрішнього товарного ринку України між національними виробниками та імпортерами у 2015 р., частка у % до всього (ліва шкала), та рівень потенційних можливостей національних виробників, у % до всього (права шкала)

Джерело: розраховано автором за [18; 19].

З огляду на специфіку вказаних видів економічної діяльності, стратегічною загрозою виступає можливість застосування проти України інструментів торговельного примусу, шантажу товарами критичного імпорту тощо.

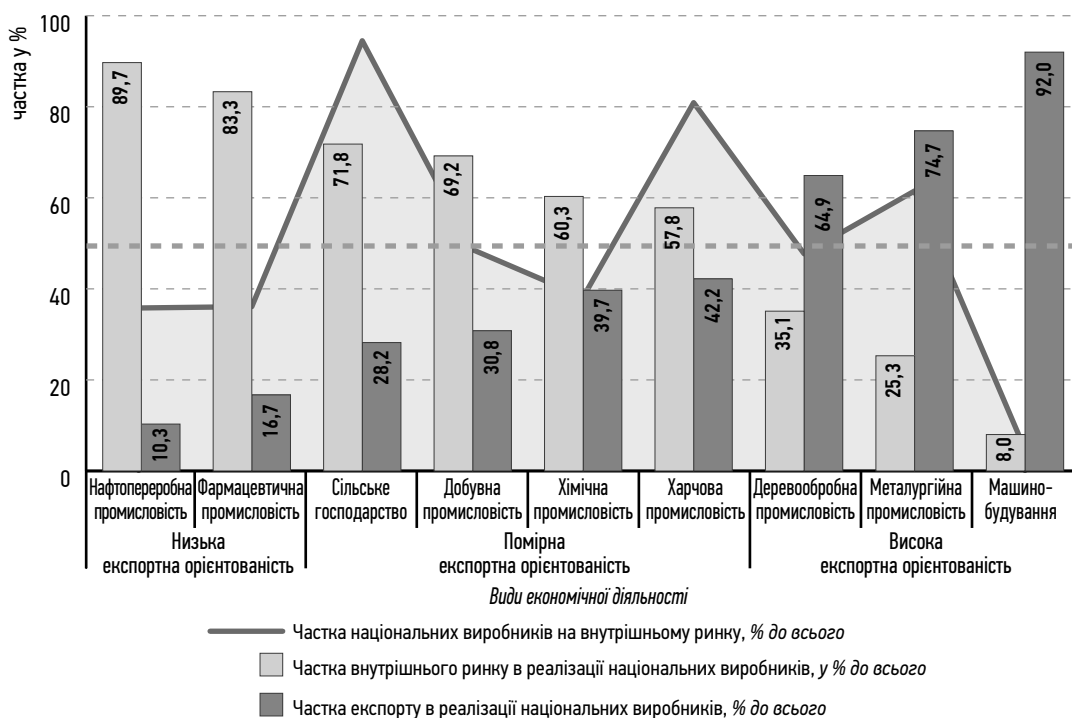
6. Збереження високої експортної орієнтованості вітчизняних виробників в умовах недостатньої реалізації потенціалу на внутрішньому ринку. Традиційна для українських виробників експортна орієнтованість із року в рік є ключовою загрозою економічній безпеці держави. **Низька зацікавленість вітчизняних виробників задовольняти попит на внутрішньому ринку вивільняє величезну нішу для імпортової експансії.** Зокрема, це стосується вітчизняного «машбуду», виручка якого на 92 % формується за рахунок експорту, як результат – частка на внутрішньому ринку становить усього 4,7 %. Висока експортна орієнтованість спостерігається також у вітчизняних металургійній (74,7 % виручки формується експортом, але при цьому значна частка внутрішнього ринку залишається за імпортерами) та деревообробній (внутрішній ринок забезпечує лише 35,1 % надходжень, решта – експорт, при цьому імпортери так само володіють домінуючим становищем) галузях промисловості (рис. 4).

Решта видів економічної діяльності формують понад 50 % виручки за рахунок внутрішнього ринку. Низьким рівнем експортної орієнтованості відзначається нафтопереробна (10,3 % виручки формують експортом) та фармацевтична (16,7 % виручки становить експорт) промисловості, водночас обмежений наявний потенціал розвитку не дозволяє наростити частки на внутрішньому ринку.

При цьому залишається гостра невідповідність експортної орієнтованості окремих видів діяльності їхнім конкурентним позиціям на внутрішньому ринку. Якщо відносно помірної орієнтація на експорт продукції сільського господарства (28,2 % виручки формує експорт) та харчової промисловості (42,2 % відповідно) забезпечена міцними позиціями на внутрішньому ринку, то, наприклад, хімічна (30,8 % виручки формується експортом); добувна (30,8 %) та деревообробна (64,9 %) промисловості, навпаки, мають незадовільно низькі ринкові частки на внутрішньому ринку.

Перспективи відновлення та подальшого розвитку внутрішнього товарного ринку України залежатимуть від можливостей держави проводити

Рис. 4. Рівень орієнтованості національних виробників на внутрішній товарний ринок України та їхня ринкова частка (фонове зображення) у 2015 р.

послідовну системну політику макроекономічної та макрофінансової стабілізації. За інших рівних обставин імпортери здатні значно простіше та швидше адаптуватися до новітніх умов функціонування на внутрішньому ринку (у 2016 р. знову відновилася тенденція до накопичення від'ємного зовнішньоторговельного сальдо). Натомість вітчизняні виробники перебирають на себе всі ризики економічних провалів: вихід з ринку, тарифний тиск з боку природних монополій, неможливість забезпечити оборотними коштами, відсутність прийнятної за вартістю кредитного ресурсу, криза неплатежів, масові скорочення персоналу тощо. Натепер немає абсолютної впевненості, що упродовж 2017–2018 рр. Україна вийде на сталі темпи економічного відновлення. Водночас можна відзначити низку ключових чинників, які сприятимуть активізації споживання на внутрішньому товарному ринку України:

1. Покращення споживчих настроїв населення. Індекси, що вимірюють поточний стан споживчих настроїв населення [8], демонструють суттєвий приріст. Це стосується як економічних очікувань, так і сприйняття власних можливостей до споживання. Таким чином, утворено певний горизонт опанування відкладеного попиту.

2. Інфляційна адаптація споживачів. Існують підстави вважати, що пікове інфляційне навантаження на економіку вдалося подолати. Наявний масштаб цін виявляє досягнення певного компромісу для споживачів на внутрішньому ринку. Адаптація в часі до наслідків різкої зміни структури споживання на користь товарів першої необхідності й оплати послуг природних монополій дозволяє очікувати поступове відновлення споживання товарів довготривалого вжитку.

3. Девальваційна прийнятність для споживачьких настроїв. Фактично йдеться також про адаптацію споживачів до нового масштабу цін в умовах високого рівня імпортозалежності. Певна локалізація валютних коливань дозволяє імпортерам закладати меншу курсову маржу до ціни товарів на внутрішньому ринку, завдяки чому утворюється навіть дефляційний ефект.

4. Подальша лібералізація умов зовнішньої торгівлі. Значного позитивного імпульсу для внутрішнього товарного ринку можна очікувати від подальшої лібералізації торгівлі з ЄС, що дозволить забезпечувати імпортний попит експортними поставками.

5. Зниження торговельних націнок для активізації споживання. Корекція платоспроможного попиту на внутрішньому товарному ринку є ключовим чинником перегляду й адаптації більшістю вітчизняних виробників та імпортерів цінових стратегій для українського ринку. Передусім це стосується сільськогосподарських товарів, продукції харчової промисловості, а також окремих категорій товарів широкого вжитку.

6. Відновлення зростання доходів населення. Намічено тенденцію щодо зростання наявних доходів населення, що дає можливість також оптимістично очікувати на поступове зростання реальних доходів.

Разом із цим необхідно вказати на наявність дуже вагомих чинників, які стримуватимуть розвиток внутрішнього товарного ринку України:

1. Ризики подальшої девальвації національної грошової одиниці. Цей чинник виступає ключовим з точки зору інтересів розвитку внутрішнього товарного ринку. Абсолютно не можна погодитись із позицією НБУ щодо «нелінійного ефекту перенесення обмінного курсу на внутрішні ціни в Україні» [9]. В умовах критичного рівня імпортозалежності внутрішнього товарного ринку та вітчизняних виробників навіть незначна девальвація національної грошової одиниці прямо відображається в ціні товарів на ринку. Причому у вартість закладається додатковий процент хеджування валютних ризиків. Відтак позиція НБУ щодо нормального рівня коливання валютного курсу на рівні до 20 % [10], щонайменше, не відповідає національним інтересам держави і є загрозою її економічній безпеці. Як засвідчив обвал валютного курсу в 2014–2015 рр. (так і в 2009 р. під час тодішньої девальвації), саме це є основним генератором надвисоких рівнів інфляції та ключовим чинником стагнації внутрішнього ринку.

2. Подальше зростання тарифів природних монополій. Незадовільно низька транспарентність приведення тарифів природних монополій до економічно обґрунтованого рівня є ключовим чинником обмеження перспектив відновлення споживання на внутрішньому ринку. Сьогодні немає чіткого бачення щодо мультиплікативних наслідків для економіки від почергових стрибків вартості енергетичних товарів, комунальних платежів тощо. Підвищення базової собівартості товарів і послуг стримуватиме збільшення зарплатної складової.

3. Низька диверсифікованість отримання доходів та обмеженість джерел їхнього збільшення для населення. Глибока економічна криза серйозно позначилася на рівні доходів зайнятого населення та ринку зайнятості в цілому. Основним джерелом доходів залишається заробітна плата, потенціал збільшення якої на тепер є незначним. У свою чергу, ринок зайнятості суттєво «просів» під час кризи, як за середнім галузевим рівнем оплати праці, так і за можливостями міграції працівників на посади з більш високою оплатою праці. Таким чином, відновлення платоспроможного попиту для забезпечення прийнятних темпів зростання внутрішнього ринку може тривати 3–5 років.

4. Збереження курсу на бюджетну консолідацію. Обмеження бюджетних видатків як у частині оплати праці в секторі загальнодержавного управління, так і щодо здійснення капітальних видатків фактично відсторонює державу як результативного драйвера пожевлення споживання на внутрішньому товарному ринку.

5. Кредитна недоступність для більшості учасників внутрішнього ринку. Якщо в сегменті роздрібного кредитування банки погоджуються надавати відносно недорогий ресурс під споживання, то нині повністю відсутній довгостроковий кредитний ресурс для інвестиційного розвитку галузевих підприємств.

6. Відсутність дійової державної політики розвитку внутрішнього ринку. Досі існує лише кілька нормативних ініціатив щодо забезпечення належного стану економічної безпеки на внутрішньому ринку, зокрема це:

- Державна цільова економічна програма розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року [11], схвалена на основі відповідної Концепції [12];

- Державна програма розвитку внутрішнього виробництва [13];

- Концепція проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року [14];

- Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року [15];

- Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки [16].

Зазначені документи так і не отримали належної підтримки з боку зацікавлених центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ). А оскільки

вони розроблялися на обмежений період і до розгортання економічної кризи 2014–2015 рр., то не враховують реалій сьогодення. Отже, на сьогодні немає стратегічного бачення моделі розвитку внутрішнього ринку.

Висновки

З метою забезпечення національних інтересів держави щодо розвитку внутрішнього товарного ринку, підтримки національного виробництва та обмеження імпортозалежності національної економіки **слід визначити низку стратегічних орієнтирів державної політики.** Йдеться про таке:

1. Усебічне використання чинників природної конкурентоспроможності. Державна політика підтримки вітчизняного виробництва має передусім спиратися на природні чинники конкурентоспроможності національної економіки. Зокрема, наявність потенційного профіциту генерованої електроенергії має лягти в основу енергонезалежності та визначати конкурентні переваги розміщення виробництва саме в Україні. При цьому важливо забезпечити жорсткий контроль за тарифоутворенням генеруючих компаній, які у своїй практиці прагнуть не скільки покрити собівартість, скільки зрівняти національні тарифи із значно вищими світовими тощо.

2. Детінізація внутрішнього товарного ринку. Значні обсяги споживання на внутрішньому товарному ринку перебувають поза межами офіційної економіки, що є об'єктивним наслідком величезних масштабів «тіньової» економіки в Україні. Таким чином, детінізація внутрішнього ринку є невід'ємним складником загальної політики легалізації економічних процесів. Ключовими інструментами, які, зокрема, відстоює МВФ [4], є підвищення якості податкового та митного адміністрування, подолання масштабної корупції на всіх рівнях, інтенсивна боротьба з контрабандою, забезпечення всеохоплюючого декларування не тільки доходів, а передусім видатків населення, тощо.

3. Обмеження імпортозалежності через реалізацію політики «адекватного імпортозаміщення». Слід наголосити, що не йдеться про широко критикований популістський підхід до імпортозаміщення, прикладом якого є ситуація в РФ (через заборону імпорту та встановлення дискримінаційних режимів держава намагається досягнути панівного становища серед місцевих виробників).

Національні інтереси України у забезпеченні економічної безпеки вимагають запровадження масштабних заходів протидії загрозам застосування проти України інструментів торговельного примусу, шантажу товарами критичного імпорту тощо. Тому концепція «адекватного імпортозаміщення» має насамперед передбачати переорієнтацію експортоорієнтованих підприємств на забезпечення потреб внутрішнього товарного ринку.

4. Відхід від концепції використання дешевої робочої сили як чинника конкурентоспроможності.

Економічна політика, яка спиралась на масову дешеву робочу силу, була характерною на початкових стадіях глобалізації для країн, що розвиваються. Багато в чому це стало фундаментальною причиною деградації вітчизняної економіки впродовж багатьох років. Прагнучи утримати достойне місце для держави у міжнародній спеціалізації, необхідно розвивати наукоємні та сучасні виробництва з високим вмістом доданої вартості та адекватним рівнем оплати праці.

5. Забезпечення ефективної системи регулювання природних монополій.

В Україні сформовано значну кількість природних монополій, діяльність яких прямо та опосередковано охоплює практично всі ключові види економічної діяльності на внутрішньому товарному ринку [17]. Натепер відповідні органи забезпечують часто формальне схвалення ініціатив відповідних монополій, по суті, виступаючи лобістами приватних компаній. Передусім має бути забезпечено реальну незалежність у прийнятті рішень державними органами, що вповноважені регулювати діяльність природних монополій. Виключна транспарентність у тарифоутворенні, регулювання норми прибутковості та встановлення обґрунтованих обмежень на споживання імпорту (саме природні монополії часто необґрунтовано збільшують споживання товарного імпорту, що суттєво посилює імпортозалежність відповідних сфер) забезпечуватиме підвищення рівня довіри до державної політики щодо довгострокових орієнтирів розвитку внутрішнього ринку.

6. Посилення антимонопольного регулювання у видах економічної діяльності із високим рівнем імпортозалежності.

Панівне ринкове становище імпортерів в окремих видах економічної діяльності сприяє широкому застосуванню практики цінової дискримінації, утворення штучно завищеного масштабу цін, утворення дефіциту тощо. Для України принципово важливо забезпечити ефективну протидію відповідним про-

явам у видах економічної діяльності із високим рівнем імпортозалежності, зокрема у фармацевтичній та хімічній галузях промисловості, енергетиці тощо.

7. Регуляторна лібералізація. Сучасний стан регуляторного середовища в Україні є важливим чинником збільшення імпортозалежності внутрішнього ринку. Причому в багатьох видах економічної діяльності внутрішній ринок розвивається на засадах простоти здійснення товарного імпорту резидентами проти перспектив розвитку внутрішнього виробництва. У межах державної політики дерегуляції вкрай важливим є подальше скасування невиправданого втручання державних органів у діяльність економічних суб'єктів. Має бути максимально спрощено можливості розвитку нових і розширення існуючих вітчизняних виробництв. Таким чином **в Україні має бути сформовано конкурентоспроможний регуляторний режим.**

Забезпечення національних інтересів в умовах імпортозалежності внутрішнього товарного ринку потребує системної реалізації державної політики, спрямованої на розвиток національного виробництва й обмеження впливу імпорту на стан економічної безпеки держави. У цьому контексті доцільно реалізувати низку заходів, завдяки яким можна досягти підвищення результативності державної політики. Йдеться про таке:

1. З метою формалізації статусу ризиків і загроз імпортозалежності внутрішнього товарного ринку в умовах розширення застосування проти України інструментів гібридної війни важливо конкретизувати треті країни, міжнародні корпорації, суб'єктів економічної діяльності – резидентів України та їхніх контрагентів, що здійснюють істотний вплив на імпортозалежність України.

2. Необхідно розробити стратегію контрзаходів, що зроблять неможливим застосування проти України засобів гібридної агресії (торговельний примус, шантаж товарами критичного імпорту, дестабілізація економіки через припинення доступу до імпорту, ембарго проти України за окремими групами товарів тощо).

3. Потрібно організувати здійснення спеціального моніторингу поточного стану імпортозалежності внутрішнього товарного ринку на основі критеріїв та індикаторів, імпортозалеж-

ності внутрішнього ринку. При цьому важливо уточнити параметри стратегічної присутності на внутрішньому ринку вітчизняних виробників та імпортерів, а також критерії збалансування їхніх позицій. Визначити види економічної діяльності зі спеціальними критеріями обмеження імпортозалежності (згідно з критеріями національної безпеки держави).

4. Для цілей інституційного розмежування відповідальності щодо питань поточного стану та розвитку внутрішнього товарного ринку України необхідно розглянути питання щодо розмежування повноважень та усунення протиріч між Національним банком України та Кабінетом Міністрів України (перебирання НБУ на себе функцій Міністерства економічного розвитку і торгівлі) у питаннях:

- визначення єдиної платформи формування державної економічної політики (подолання практики існування альтернативних центрів визначення економічних поглядів держави);

- прогнозування економічного розвитку держави;

- адаптації політики НБУ до національних інтересів економічного розвитку, яка має за мету врегулювати нинішню проблему «автономності» політики центрбанку від економічної політики Кабінету Міністрів України.

5. З метою підвищення якості прогнозування економічного розвитку слід розширити перелік Основних прогнозних макропоказників, які щорічно затверджуються постановою Уряду України, зокрема включити до переліку:

- оціночні індикатори інтеграції національної економіки до Світової економіки (частка у Світовому ВВП, експорті, імпорті тощо), що дозволяє оцінювати й планувати зміни масштабу національної економіки у глобальному вимірі;

- увести розділ стосовно прогнозних макропоказників ключових зовнішньоторговельних партнерів України як співставної бази оцінювання відносних змін;

- очікуваний рівень показника товарної пропозиції (місткості) внутрішнього товарного ринку України;

- обсяги експортної та імпоротної квоти (у відсотках до ВВП) національної економіки як ключових індикаторів імпортозалежності.

6. З метою формування дійової державної політики розвитку внутрішнього ринку розробити пропозиції щодо скасування дії нормативно-правових актів, якими дотепер визначається

виконання фактично заморожених концепцій і програм економічного розвитку. Важливо сформувати єдиний державний стратегічний документ щодо розвитку внутрішнього ринку на засадах підтримки національних виробників та обмеження імпортозалежності національної економіки.

7. Розробити оновлену Концепцію проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку, розширення потенціалу вітчизняної промисловості та обмеження імпортозалежності національної економіки на період до 2025 року, в якій:

- передбачити цільові показники розвитку внутрішнього товарного ринку;

- визначити пріоритетні, з огляду на інтереси національної безпеки, види економічної діяльності, що потребують спеціального режиму розвитку;

- розширити систему державних заходів захисту внутрішнього ринку, що відповідають міжнародним зобов'язанням України;

- передбачити підвищення ефективності державного регулювання діяльності природних монополій через посилення вимог до забезпечення транспарентності рішень державних регуляторів, забезпечення неупередженості та незалежності таких органів;

- слід виходити з позицій, що для більшості вітчизняних виробників питання протидії імпортозалежності внутрішнього ринку перебуває в площині розширення виробничих потужностей, переорієнтації виробництва, збільшення асортименту, підвищення якості продукції та запровадження прогресивних технологій;

- передбачити систему моніторингу структури розподілу ринкової частки на галузевих внутрішніх товарних ринках між вітчизняними підприємствами та імпортерами;

- передбачити методичне оцінювання потоків української товарної торгівлі в показниках доданої вартості з метою визначення ступеня інтеграції та позицій України у глобальних ланцюгах вартості та міжнародних виробничих мережах;

- розробити концептуальні засади «адекватного імпортозаміщення», що має передбачити передусім переорієнтацію експортоорієнтованих підприємств на забезпечення потреб внутрішнього товарного ринку.

Зрештою, на основі оновленої Концепції розробити Загальнодержавну цільову економічну програму розвитку внутрішнього ринку, розши-

рення потенціалу вітчизняної промисловості та обмеження імпортозалежності національної економіки на період до 2025 року.

8. Для зменшення імпортозалежності, що генерується проектами міжнародних фінансових організацій у державному секторі необхідно забезпечити просування інтересів національних виробників при прийнятті рішень про реалі-

зацію кредитних проектів МФО у державному секторі України через інформаційне та організаційне сприяння для представників вітчизняного виробництва при участі у тендерах, що здійснюються в умовах реалізації відповідних проектів. При цьому розглянути можливості посилення стійкої позиції щодо обмеження «нав'язаного» з боку МФО обов'язкового здійснення імпорту товарів у межах проектів.

Список використаних джерел

1. Reinhart C. & Rogoff K. Five Years After Crisis, No Normal Recovery Grow. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bloomberg.com/news/2012-04-02/five-years-after-crisis-no-normal-recovery.html>
2. Reinhart C. & Reinhart V. After the Fall. NBER. Working Paper No. w16334 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ssrn.com/abstract=1672586>
3. International Monetary Fund. IMF Data Mapper [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
4. International Monetary Fund. IMF Executive Board Completes the Second Review under EFF with Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/en/News/Articles/2016/09/14/PR16407-Ukraine-IMF-Executive-Board-Completes-the-Second-Review-under-EFF>
5. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К. : НІСД, 2014. – 148 с.
6. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.
7. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.
8. Споживчі настрої в Україні [Електронний ресурс] GfK. – 2016. – Режим доступу : <http://www.gfk.com/uk-ua/rishennja/press-release/consumer-confidence-index-ukraine-june-2016/>
9. НБУ: вплив змін обмінного курсу на рівень цін залежить від напрямку та розміру курсових коливань. Національний банк України, 2016 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34388868&cat_id=55838
10. НБУ: Пряма мова. Національний банк України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=rAMSoAXC_ME&feature=youtu.be
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Державна цільова економічна програма розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року» від 5 серпня 2009 р. № 828 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/828-2009-%D0%BF>
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція Державної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року» від 17 вересня 2008 р. № 1249-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1249-2008-%D1%80>
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Державна програма розвитку внутрішнього виробництва» від 12 вересня 2011 р. № 1130 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1130-2011-%D0%BF>
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року» від 9 липня 2008 р. № 947-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/947-2008-%D1%80>
15. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року» від 17 липня 2013 р. № 603-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>
16. Постанова Кабінету Міністрів України «Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки» від 27 лютого 2013 р. № 187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF>
17. Зведений перелік суб'єктів природних монополій [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Антимонопольного комітету України. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=127520&schema=main>

18. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
19. Державна фіскальна служба України. Митна статистика зовнішньої торгівлі [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/ms/>
20. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Україна: перспективи розвитку (Консенсус-прогноз) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/>

References

1. Reinhart, C. & Rogoff, K. (2012). Five Years After Crisis, No Normal Recovery Grow. *bloomberg.com*. Retrieved from <http://www.bloomberg.com/news/2012-04-02/five-years-after-crisis-no-normal-recovery.html> [in English].
2. Reinhart, C. & Reinhart, V. (2010). After the Fall. NBER. Working Paper No. w16334. *ssrn.com*. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=1672586> [in English].
3. International Monetary Fund. (2016). IMF Data Mapper. *imf.org*. Retrieved from <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php> [in English].
4. International Monetary Fund. (2016). IMF Executive Board Completes the Second Review under EFF with Ukraine. *imf.org*. Retrieved from: <http://www.imf.org/en/News/Articles/2016/09/14/PR16407-Ukraine-IMF-Executive-Board-Completes-the-Second-Review-under-EFF> [in English].
5. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішні та зовнішні становища України у сфері національної безпеки». (2014). [The analytical report of the National Institute for Strategic Studies extraordinary President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On the internal and external situation of Ukraine in the sphere of national security”]. Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
6. Аналітична доповідь до Шchorichного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішні та зовнішні становища України в 2015 році». (2015). [The analytical report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On the internal and external situation of Ukraine in 2015”]. Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
7. Аналітична доповідь до Шchorichного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішні та зовнішні становища України в 2016 році». (2016). [The analytical report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On the internal and external situation of Ukraine in 2016”]. Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
8. GfK. (2016). Spozhyvchi nastroi v Ukraini [Consumer confidence in Ukraine]. *gfk.com*. Retrieved from <http://www.gfk.com/uk-ua/rishennja/press-release/consumer-confidence-index-ukraine-june-2016/> [in Ukrainian].
9. NBU: vplyv zmin obminnogo kursu na riven tsin zalezhyt vid napriamu ta rozmiru kursovykh kolyvan. Natsionalnyi bank Ukrainy, 2016 [NBU : the impact of exchange rate changes on prices depending on the direction and size of exchange rate fluctuations. National Bank of Ukraine, 2016]. *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34388868&cat_id=55838 [in Ukrainian].
10. NBU: Priama mova. Natsionalnyi bank Ukrainy [NBU: Direct speech. National Bank of Ukraine]. *youtube.com*. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=rAMSoAXC_ME&feature=youtu.be [in Ukrainian].
11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Derzhavna tsilova ekonomichna prohrama rozvytku vnutrishnogo rynku na period do 2012 roku» vid 5 serpnia 2009 r. № 828 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “The state target economic development program for the period until 2012” from 2009, Sept. 5, № 828]. *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/828-2009-%D0%BF> [in Ukrainian].
12. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Kontseptsiia Derzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku vnutrishnogo rynku na period do 2012 roku» vid 17 veresnia 2008 r. № 1249-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “The concept of the state target economic development program for the period until 2012” from 2008, Sept. 17, № 1249-r]. *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1249-2008-%D1%80> [in Ukrainian].
13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Derzhavna prohrama rozvytku vnutrishnogo vyrobnytstva» vid 12 veresnia 2011 r. № 1130 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “State program of development of domestic production” from 2011, Sept. 12, № 1130]. *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1130-2011-%D0%BF> [in Ukrainian].
14. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Kontseptsiia projektu Zahalnoderzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku promyslovosti na period do 2017 roku» vid 9 lypnia 2008 r. № 947-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “The concept of the draft State target economic program of industrial development for the period till 2017” from 2008, July 9, № 947-r]. *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/947-2008-%D1%80> [in Ukrainian].

15. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Kontseptsiia Zahalnoderzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku promyslovosti na period do 2020 roku» vid 17 lypnia 2013 r. № 603-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “The concept of State target economic program of industrial development for the period till 2020” from 2013, July 17, № 603-r]. *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80> [in Ukrainian].
16. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Derzhavna prohrama aktyvizatsii rozvytku ekonomiky na 2013–2014 roky» vid 27 liutoho 2013 r. № 187 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “The state program enhance economic development for 2013–2014” from 2013, Febr. 27, № 187]. *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF> [in Ukrainian].
17. Zvedenyi perelik subiektiv pryrodnykh monopolii. Ofitsiinyi sait Antymonopolnoho komitetu Ukrainy [Anti-Monopoly Committee of Ukraine. The consolidated list of natural monopolies]. (n.d.). *amc.gov.ua*. Retrieved from <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=127520&schema=main> [in Ukrainian].
18. Derzhavna sluzhba statyky Ukrainy. Ofitsiinyi sait. [State of State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
19. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy. Mytna statykyka zovnishnoi torhivli. Ofitsiinyi sait. [Customs statistics of foreign trade. State of State Fiscal Service of Ukraine]. (n.d.). *sfs.gov.ua*. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/ms/> [in Ukrainian].
20. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Ukraina: perspektyvy rozvytku (Konsensus-prohnoz) [Ukraine: Prospects for Development (Consensus Forecast). Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. (n.d.). *me.gov.ua*. Retrieved from www.me.gov.ua [in Ukrainian].